

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

DE LES GARRIGUES AL PLA DE LLEYDA

L'estiu passat, abans d'anar-men a montanya, vaig passar uns quants dies a Les Garrigues tot dirigint-me de Flix a Lleyda, visitant de pas algunes de les poblacions que conserven més caràcter; excursió que en diferent sentit varem repetir ab en Juli Soler la passada setmana de Carnestoltes, encaminant-nos al baix Segre y Cinca. Tant oblidada hem tingut la primera de dites comarques, que en trenta anys que porta de vida la nostra Societat no s'hi ha fet may cap excursió, y sols tenim publicades les notes d'un itinerari efectuat pel benvolgut consoci D. Cels Gomis l'any 1882. Resultat d'aquestes excursions són les notes que publiquem pera donar una idea general de la comarca, en l'impossibilitat de fer-ne avuy per avuy un acabat estudi.

Els que basen l'excursionisme en l'agradosa emoció produïda per les grans montanyes y en els corresponents perills y dificultats, que s'han de vèncer pera guanyar els seus cims alterosos, no hi trobaran un sol atractiu en Les Garrigues. Cap bellesa natural remarcable ofereix en sí, fóra dels grans panorames tancats en el llunyadà horitzó per les

ALFEÇ: ABSIS DE L'IGLESIA Y CREU DEL PORTAL

nevades crestes del Pireneu vers N., les serres nevals com allí les anomenen, y en la baixa Catalunya pel Montsant y Ports de Beceite.

Comarca, malgrat esser tota ella montanyosa, d'insignificants accidents orogràfics, sols presenta un seguit de valls de poca fondària, emperò de bastanta extensió, que desaigüen al Set o bé al Segre directament (excepció de la de Bovera, que se'n baixa a l'Ebre més avall de Flix y alguns rierals desde Almatret, prop de Fayó), trobant-se en elles o en els serrats que les dominen la major part de pobles que la constitueixen.

Més encara que la capritxosa naturalesa no hi hagi sigut tant pròdiga com en altres encontrades, això no vol dir que no mereixi la nostra atenció, puix té també'l seu aspecte ben típic, ab certs punts de semblança ab la vehina plana d'Urgell.

Conreus y més conreus, y la terra erma coberta de garrigues, d'on li ve'l nom, es la seva característica. En la caiguda de l'hivern, que allí acostuma a ser boirós, sobre tot en la part jussana durant els mesos de Desembre y de Janer, es el millor temps pera anar-hi. Ara precisament l'ametller florit y la verdor dels blats són dues notes alegres que trenquen la monotonia de l'oliver, tant ben vist per l'agricultor com ingrat als ulls de l'excursionista. Tant l'ametlla com l'oli són dos factors importantíssims en aquesta comarca; especialment el primer producte es la base de la seva riquesa. Abans se'l molien ells mateixos, emperò avuy troben més planer vendre-s les olives a les fàbriques que, com les de les Borges d'Urgell, ne fan gran consum. Es curiós el partit que trauen de l'ametlla: no desprecien res. Un pic transportat el fruit a casa, espellofat y trencat, venen el mòll; serveixen pera'l foc la closca, y la pel·lofa la cremen; de les cendres, que contenen molta potassa, en fan lleixiu pera traure-n savó mòll, y de lo que resta encara ho aprofiten pera adobar les terres¹.

L'extensió de la comarca que venim estudiant es d'unes vuit hores en els punts més extrems, quasi tota compresa en l'aiguavés del Segre, excepte la vall de Bovera, que aboca a l'Ebre, y alguna altra de petita importancia, com tenim dit. Ve compresa entre la plana d'Urgell al N. y E., la Sagarra l'E., Priorat al SE., vall de l'Ebre al S., y ribera del Segre a l'O. La corrent principal es el riu

¹) A la Pobla de Granadella, lloc de 782 habitants, s'hi varen collir l'any passat 20.000 quarteres d'olives, venudes a un promedi de 15 pessetes quartera, y de 4 a 5.000 quarteres d'ametlles, que's varen vendre a 15 y 20 pessetes quartera.

de Set, que desde les vessants del N. de Serra Llana se decanta a l'O. y surt de la comarca de baix de Sunyer, desaiguant en el Segre damunt de Sudanell. En el seu curs deixa a mà dreta Cervià y a l'esquerra Albagès, Cogul, Aspa, Alfeç y Sunyer un xic apartat cap a l'interior.

En el rigor de l'estiu, si bé les seves fonts són continues, devé tant flux que s'aixuga de mitg recorregut en avall¹.

Altra vall important es la que's forma dessobre Juncosa y segueix per Torms, Soleràs, Torrebesses y Sarroca, prenent una direcció marcada a l'O. prop de Granyena, desde quals serrats, per sota la Roca Cavallera, s'escorre la que baixa cap Alcanó entre aquella y el riu Set. També han d'esmentar-se entre les principals la de Granadella, vers Llardecans y Mayals al cap d'avall, y la que arrenca al cap de la serra, al peu de la Pobleta o Pobla de Granadella, antigament coneguda per Pobla de Bellaguarda, nom molt escayent, puix són poques les localitats que poden gaudir-se de tenir als seus peus un panorama tant esplèndit: fins les Montanyes Mallehides y el Cotiella se divisen a la perfecció.

Al voler determinar la comarca'ns trobem ab les dificultats de sempre, puix els mateixos habitants no s'han posat encara d'acort respecte dels pobles que comprèn. Albi, Vilosell y Pobla de Cièrvoles, dessobre l'alta reconca del Set, podrien tal vegada incloure-s'hi, emperò ells se tenen com a sagarrencs, y parlen de Les Garrigues entenent-les d'allí en avall. Castelladasens es considerat per molts com Urgell, si bé de la configuració del territori's desprèn que encara es Garrigues, formant el límit d'aquestes, per trobar-se en un estreb de serra despresa de la que tanca'l riu Set; decayent desde allí cap a la plana d'Urgell, puix els demés turons que en aquesta s'alcen, com per exemple passa en el poble de Puiggròs, enllà de les Borges, se veuen ja completament deslligats. Paregudes raons, y encara ab més fonament, podem aportar per lo que's refereix a Alfeç, a l'esquerra de l'indicat riu, que alguns volen suposar no pertany ja a la comarca de que'ns ocupem, y que aquesta no comença fins a Alcanó.

1) No hem pogut trobar l'etimologia d'aquest riu, que desde'l Vilosell recorre'l N. de les Garrigues. Sense que li donguem cap crèdit, hi ha qui se l'explica per quedar-se aixut a l'estiu o per ajuntar-se-li set corrents: la que baixa d'Albi; la de les Tapiades, a Cervià; la de les Besses, vora les ruïnes d'aquest poble, que al desaparèixer a les darreries del segle XVIIIe originà l'abans esmentat de Cervià; la d'Oró, més avall; la de Sisquella, prop d'Albagés, y la vallada que arreplega aprop d'Aspa.

De l'examen del territori, doncs, se dedueix que la comarca de Les Garrigues conté'ls següents pobles: Castellidasens o Castellidans, Cervià, Albagès, Cogul, Aspa, Alfeç, Sunyer, Alcanó, Sarroca, Torrebesses, Granyena, Soleràs, Torms, Juncosa, Pobleta o Poble de Granadella, Granadella, Llardecans, Mayals, Almatret y Bovera, ab 19.648 habitants, segons el darrer cens, essent Mayals, ab 2.265 ànimes, la població més gran, y Alcanó, de 358, la més petita.

PLAÇA DE LLARDECANS

La distancia entre unes y altres poblacions varia desde tres quarts a tres hores, essent les més pròximes de ferro-carril: Cervià, set quarts de Vinaixa; Castellidasens, dues hores de les Borges; Cogul, tres hores de Puigvert, en la via de Tarragona a Lleida; Alfeç, tres hores y mitja de la capital; Almatret, set quarts de Fayó, y Granadella y Bovera, cinc y quatre hores respectivament de Flix, en la via dels directes.

La falta d'aigua en tota la comarca, aon no hi brolla una trista font que valgui la pena y l'únic riuet que té s'asseca a mitg

estiu, dóna an aquests pobles un caràcter bastant especial, encara que trist, molt paregut als de l'Urgell abans de passar-hi'l canal. En tots se veu aprop de les cases, y moltes vegades dintre mateix de la plaça, un gran bassal d'aigua de pluja pera abeurar els animals, y altra pera'ls usos domèstics, per més que avuy ja hi

GRANADELLA: PLAÇA DE L'IGLESIA

ha molts vehinats que la tenen conduida de mina, que han pogut obtenir a copia de gastos. De totes maneres, aquesta es poc abundosa y ab prou feines abasta pera'l consum, quan no s'aixuguen el dia menos pensat, com va succeir a Granyena.

La desaparició d'aquestes basses en mitg de poblat, causa de no poques enfermetats infeccioses, ha sigut el cavall de batalla de tots els metges; y si bé se n'han terraplenat algunes, quedant ara espayoses places en el seu lloc, la gent està tant afectada al regust de

l'aigua embassada, que pera beure n'hi han que la prefereixen a la canalisada de mina.

Totes les poblacions venen a tenir un mateix aspecte per regla general, y encara que les seves construccions no ofereixin gran cosa de particular, se troba algun que altre detall curiós, com en la «vila closa» de Mayals, cases del segle XVIe y XVIIe, entre elles la de les Doctores, a Alfeç, ab una notable finestra del Renaixement.

Les iglesies són grans, ab enlairat campanar de pedra picada y cúpula, portada abarrocada, emperò no massa recarregat l'estil, corresponent en sa majoria a les darrerries del segle XVIIIe o començos del XIXe, algunes de tres naus y de molt cost tot plegat, lo que prova que en l'època de la seva erecció era'l país més ric que no pas ara, o la fe no havia minvat tant. Com a tipus d'aquesta mena de construccions cal esmentar la de Granadella y la de Mayals, que's disputen la preeminencia de catedral de les Garrigues; més airosa la primera que la segona, aquesta es sens dubte més monumental, donant-li certa grandiositat les grans pilastres que aguanten la cúpula y separen les amples naus, ben proporcionades dintre de les regles que dominaven en aquella època de restauració de l'art clàssic.

Més, apart d'aquestes, també s'en troben altres de molt diferent estil, com l'iglesia vella de Mayals, mitg enrunada dintre de la «vila closa», bonic exemplar de l'últim període del romànic aixís que apunta'l gòtic, orientada de llevant a ponent, en que hi té un acabat rosetó, y la porta d'entrada a mitg-jorn; la d'Alfeç, d'absis circular romànic y detalls gòtics en l'interior. A Granyena's conserva igualment la portada romànica de l'iglesieta de Sant Miquel, y a mitja hora de Cervià, aont estava l'antic poble de les Besses, completament arruïnat, se veuen un parell d'arcs apuntats amb unes mènsules que deurien sostenir la coberta de fusta que soplujava'l temple.

Altra nota digna d'esmentar-se es l'abundancia de creus terminals a l'entrada dels pobles, a la plaça o al costat de l'iglesia, havent-n'hi de bastant modernes com la de Castellàsens, que porta la data de 1818, y d'hermosament esculpturades com la del portal d'Alfeç, del 1604.

Lo més remarcable de la comarca es, sens dubte, les pintures rupestres de Cogul, de les quals parlem en altre lloc per separat, degut a l'importancia que revesteixen.

Al parlar de Mayals hem anomenat la «vila clòsa», o siga la part que havia sigut amurallada. El recinte, sumament interes-

sant, ab els seus carrers estrets y enrevessats, antigues cases de pedra picada, pel temps ennegrides, conserva encara algunes despulles de fortificació que pot resseguir-se perfectament, en qual lloc ve compresa l'iglesia vella enrunada y la fatxada de la primitiva capella en la placeta junt a l'enderrocat Portal de la Costa. Desde aquest, per la seva enlairada situació, enllà del Montmeneu, vers

UN CARRER DE CASTELLDASENS

nord y ponent, pot contemplar-se un bon troç de la ribera de Segre y Cinca poc abans de junyir-se sota d'Escarp.

A Llardecans hi havia hagut també la «vila clòsa» ab idèntic emplaçament dalt del serrat, ab vistes a la ribera del Segre, y a Alfeç es conegut per la «vileta» el serradet primerament edificat que s'encara al Set, mirant al pla de Lleyda.

Dels castells o cases senyorials que havien existit a la comarca, enderrocats tots ells o malmesos, el d'Albagès se veu que havia sigut una construcció molt ferma, a judicar pel cos quadrat

que resta en peu al cap-d'amunt del poble, bastit, segons sembla, en ple segle XVe.

A Binfaro, un kilòmetre enllà d'Alfeç, a l'altre costat del riu Set, en un turó isolat de les serres de les Garrigues, hi havia altra casa forta, veyent-se encara un troç de mur revestit de pedra picada. En la masia que hi ha al seu dessota s'hi troba aculat a la paret un gran escut, procedent, sens dubte, del vell casal, y al costat s'alça una hermosa creu de terme pertanyent al període de transició del gòtic al renaixement, molt semblant a la d'Alfeç, y que segurament són fetes pel mateix mestre. Havia pertengut al senyoriu del Marquès de Benavent, y avuy el seu terme depèn del poble d'Alfeç, ostentant un dels tinents d'alcalde d'aquest la representació de Binfaro, y, pera que se'l regonegui allí on convingui, usa una vara petita ab aquella llegenda¹.

Se conserva a Alcanó una casa a quatre vents, ab finestrals gòtics, y a Sarroca hi havia hagut un fort castell que s'ha anat derrocant.

Ha desaparegut igualment la fortalesa que havia donat nom a Castelladasens ja en el segle XIIe, y abaix al poble sols algunes parets ab l'escut d'Escala Dei denuncien a l'exterior el lloc aont estava emplaçada la gran dependència d'aquella cartoixa, que posseïa quasi tot el terme, puix hi arreplegava de dos a tres mil quarteres de blat en un any de regular cullita. A Torrebaesses, la mateixa orde hi tenia una casa nomenada *castell*, bastanta terra y de més a més cobrava'ls delmes. El prior era senyor d'abdues poblacions.

El Monastir de Poblet posseïa'ls senyorius d'Albagès, Besses, Cogul, Juncosa, Soleràs y Torms; el Cabilde de la Catedral de Lleyda, Alcanó y Sunyer; y el bisbe de la propria diòcesis, el poble d'Aspa, aont hi té encara una ben arreglada casa.

Els demés senyorius de la comarca pertanyien: Sarroca, a N. Matas; Mayals, al Baró de Mayals; Granyena, Granadella, Pobla de Granadella y Bovera, al N. Ager Queralt, y Almatret al Marquès d'Aytona, títol que ha vingut a confondre-s ab el Duc de Medinaceli, el qual, segons tradició, oferí a deù families d'Am-

1) En el Cens de Catalunya ordenat per les Corts de Cervera de 1359, com a corresponent a la vegueria de Lleyda, se parla del lloc de Vinfaren ab 12 focs. També s'anomena'l de Sisquella, ab 10 focs, que es actualment un despoblat pertanyent al terme de Juncosa, y el de les Besses, ab 12 focs, que l'ha vingut a substituir Cervià. Igualment s'esmenta Matxarra y Molons, que avuy són masies dependents de Castelladasens, y Rufeà (Rufia diu el Cens esmentat), poble desaparegut de baix la ribera de Segre, lo mateix que Vilaseca.

viure terres per conreuar, construint-los casa, iglesia, forn y depòsit pera retenir l'aigua de pluja embassada, mitjansant delmes y altres drets, excepció feta dels ametllers, que donà francs, y an això obeeix, segons diuen, que hi hagi tantes plantades d'aquell arbre en el susdit terme. D'aquesta manera s'expliquen l'origen d'Almatret per Mas-tret, si bé en l'escut de la vila, igualment que a Mayals, hi figura una mà, que tampoc té cap valor científic pera l'estudi etimològic d'aquell nom.

De costums se'n conserven encara de molt interessants, per més que de dia en dia van desapareixent. Com a la plana d'Urgell, en alguns pobles les priores de la confraria del Roser, ab les seves intencionades cançons, acompanyades per la majorala ab el típic tambor, donen una nota molt alegre y ben apropiada en els casaments, bateigs y festes majors, conseguint pera la Mare de Déu apreciables almoines. Aquell instrument quadrat, d'uns quatre pams de punta a punta, recobert de pell a les dues bandes, porta pintada la Verge per regla general y un pom de flors, y de l'àngul del bastiment ne pengen flocs de cintes de diversos colors ab un enfilall de cascabells a cada cara. Segons notícies, a Soleràs hi ha pintat Sant Roc.

La majorala s'apoya un dels ànguls en el davantal arregoçat pera sostindre-l mellor, y bat ab les mans la cara de davant, que ja li ve arran del pit, mentres les demés xicotes van descapdellant cançons y més cançons per l'istil de les que segueixen:

A Soleràs no hi ha roses:
de la Pobla n'han baixat;
n'ha baixat una Teresa
que no n'hi ha en tot lo reynat.
Ni de blanques ni de roges
de la Pobla n'han baixat:
no pas sinó la Teresa,
que no n'hi ha en tot lo reynat.

Lo colom volta la torre,
la volta y no pot entrar:
la paloma que hi ha dintre
no fa sinó sospirar.
La paloma que hi ha dintre
no fa sinó sospirar:
lo colom volta la torra,
la volta y no pot entrar.

Hi ha alguns pobles que, ab tot y conservar-se'ls tradicionals tambors o panderos, com succeeix a Albagès, ha decaigut aquesta costum. Malgrat això, per Carnestoltes, formant rotllo agafats de les mans, com qui balla la bolangera, *canten dances*, que no són altra cosa més que un record o bé una imitació de les cançons, a que hi eren tant afectades les majorales del tambor.

Com a mostra reproduiré les que considero més apropiades en aital diada, recullides en l'esmentat poble:

Comencem a moure dança,
vehines d'aquest carrer;
comencem a moure dança,
que la Quaresma ja ve.
Comencem a moure trinca,
vehines d'aquest carrer,
la dança la més bonica,
que la Quaresma ja ve.

A la dança som entrada
pera cançons a cantar;
jo que'n só estat la primera,
llicencia'n vuy demanar;
jo que'n só estat la primera,
a qui la demanaré?
A la senyora Maria,
que es la flor d'aquest carrer.

Trepitjem-la, trepitjem-la,
trepitjem-la l'herba tendra,
que s'atança la Quaresma,
que ve'l dimecres de cendra.
Trepitjem-la, trepitjem-la,
prou la podem trepitjar,
que s'atança la Quaresma
y haurem d'anà a confessar.

A Granadella, els dies 14, 15 y 16 de Setembre, se celebra la festa del Sant Crist de Gracia, imatge molt venerada que ocupa lloc preferent en aquella sumptuosa iglesia parroquial. Els tres dies té lloc el *ball del Sant*, que sol consistir en una jota. Obren el ball els primers majorals, vestits amb una mena de faldilletes vermelles guarnides de cascabels. S'encanten vanos, rams, mocadors, etc., y ab ells s'obsequia a les balladores, no entregant-los-ho

fins a la segona dança, havent ballat ab ella la primera, tenint el ballador a la mà l'objecte que ha d'oferir-li després.

La música's dirigeix a la plaça desde casa del majoral. El primer y segon nomenen majorala, que acostuma a esser una germana o parenta, may la promesa. També's va a buscar a algu-

MAYALS: DETALL DE LA POBLACIÓ

nes de les balladores a casa seva, y entremitg dels dos acompanyants, ab un parell d'atxes de vent, s'encaminen a la plaça.

Apart de la correguda de la cordera, tant generalisada en les festes majors, se celebra també la de les *dotze pedretes*, que's deixen a un costat de plaça. Els que prenen part en el joc, a cada tom que donen ne cullen una, y, naturalment, el que ha tingut més bona cama ha donat més vols y ha pogut arreplegar més pedres. Els premis consisteixen: el primer, en dos pollastres, en un el segon y en una ceba'l tercer, y els ofereixen a les persones del seu gust, les quals corresponen entregant-los quatre o cinc pessetes. El que ha

obtingut el tercer premi, consistent en una ceba, ha d'oferir-la a senyora casada del poble, de cap manera a xicota soltera.

A Mayals, a més de la festa de l'Assumpta, que es la principal, l'endemà celebren la de Sant Roc, ab processó que recorre'l barri nomenat «Vila clòsa», o sia'l primitiu recinte murat de la població abans d'aixamplar-se pels ravals; y no deixa d'esser una nota força interessant veure passejar els gonfanons y banderes precedint al tabernacle en que es conduit el sant advocat contra la peste, per aquells carrerons estrets, costaruts y tortuosos, ab portals apuntats, cases negrenques assegudes sobre antics murs, on fins l'ambient que s'hi respira'ns transporta als primers anys d'haver-la conquerida als alarbs, qual deix sembla reproduir-se a través dels sigles en el posat, gestos y faccions de llurs pacífics habitants.

El dia de Sant Sebastià fan igualment gran festa en la propera ermita, y, pera satisfer els gastos que ocasiona, els majorals encanten lo que previamment s'ha regalat. Els joves solen fer-ne obsequi a les xiques, y si n'hi ha algun que no's veu ab cor pera oferir-lo a l'elegida o per esser aquesta desconeuda, s'encarrega d'aital missió un dels majorals (ciroter) y li porta pera ballar, sense que ella pugui refusar-ho. En l'acte de l'ofertori en l'ofici del sant, el majoral presenta un conill de montanya ab una taronja penjant de cada orella, que després de la missa s'en fa entrega al senyor rector.

En els casaments, un pic celebrada la cerimonia, junt ab l'anell se beneeixen les *arres*, representades per dugues coques, que'l nuvi entrega a la que ja es la seva muller, després d'haverli posat l'anell, dient-li: «Aquesta y aquestes arres jo vos les dono en senyal de matrimoni», y ella contesta: «Jo les accepto». En l'acte de l'ofertori se'n fa present al sacerdot, y les demés acompanyantes ofereixen redorts (tortells).

Dels serveys públics valdria més no parlar-ne. Els de caràcter general de la comarca no apareixen per cap costat. La carretera que de Lleyda agafa per la ribera esquerra del Segre y s'ha de dirigir a Flix per la part baixa de Les Garrigues, no arriba sinó a Sarroca; la de Reus cap a Cornudella y Ulldemolins, se queda en el cap de la serra així que entra en la jurisdicció de la provincia de Lleyda; la de Vinaixa a Albi, que ha de continuar fins a Mayals, sols té un troç acabat entre Albi y Cervià; la que desvia de la primerament nomenada prop d'Albatarrech per Montoliu y Alfeç cap al cor de Les Garrigues, no passa de camí vehinal fins Alfeç, convertint-se en mal camí carreter desde Alcanó a Granyena, aont acaba'l servey

públic rodat que hi ha establert, y que en un mal carretó nomenat tartana, per mòdic preu, transporta en quatre hores desde la darrera població a la capital. Aquesta carretera hauria de continuar desde Granyena, vall amunt de Soleràs, Torms y Juncosa, fins a ensopegar la de Reus, o bé desde Granyena a Granadella y Poble de Granadella pel fil de serra a trobar aquella, posant en comunicació directa Reus y Lleyda a través d'aquella comarca.

La de Mollerusa a Borges d'Urgell, que hauria d'entrar a Les Garrigues per Castell dasens y Albagès, no ha passat de projecte fins ara. No's crega que aquestes vies de comunicació, tant necessaries, fossin de gran cost: molt al contrari, les obres de fàbrica no serien gaire costoses, y ho prova que en tots els pobles hi han camins carreters que ells mateixos arreglen y cuiden de sa conservació, lo qual diu molt a favor d'ells. Es veritat que alguns viuen un xic descuidats per lo que a la llum y l'aigua's refereix, trobant-se en aquest cas Mayals, que no té excusa per esser població de molta riquesa¹. Fòra Juncosa, Albagès y Castell dasens, que tenen conduida l'electricitat desde Puigvert (Urgell), entre quals poblacions hi té establert la companyia un telefon, les demés, encara que frueixin de relativa importancia, com Granadella, capital de la comarca, se troben completament a les fosques. An aquesta hi ha estació telegràfica.

CEFERÍ ROCAFORT

(Acabarà)

Clixés de l'autor.

FEDERACIÓ DE SOCIETATS PIRENEÍSTES

CONGRÉS DE PERPINYÀ Y BARCELONA

(Del 14 al 22 de Març de 1908)

LA «Federació de Societats Pireneïstes», fundada l'any 1903, y de la que actualment forma part el nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, convertint-la en una Federació Internacional, acaba de celebrar el seu darrer Congrés, que, inaugurat el dia 14 a

¹) Actualment s'estan fent els treballs pera l'instal·lació elèctrica. L'estiu passat, que s'havien secat les basses, havien d'anar a cercar l'aigua una hora lluny.

l'històrica vila de Perpinyà, ha finit les seves tasques a Barcelona, segellant una vegada més la germanor entre pobles d'una mateixa patria que'l Pireneu uneix y no separa.

El dissabte dia 14 van sortir de nostra capital un bell aplec de companys que, presidits per en Lluís Llagostera, anaren a pendre part en els treballs que'l Congrés havia de realisar. A l'estació de Perpinyà foren rebuts per diversos amics d'aquella vila, entre ells per M. Soullier, l'actiu president de la Secció del Canigó del «Club Alpin Français», y per nostre company en Casas-Carbó, que, acompanyat d'algun altre, se'ns havia adelantat. Aquell mateix vespre nostre bon amic el Comte de Saint-Saud havia donat a la Sala Aragó una hermosa conferencia sobre *Els llacs de Cailhaouas y de Pouchergues y montanyes d'Asturies*, que fou molt correguda y aplaudida, presentant-se davant l'esguard de l'oyent una visió d'aquelles encontrades del nostre Pireneu.

A l'endemà, a les nou del matí, van començar les tasques del Congrés al local de la Secció de Perpinyà del C. A. F., baix la presidencia de M. Casimir Soullier y actuant de secretari M. Le Bondidier, l'ànima de la Federació. Allí hi havia MM. Nœtinger y Lefrançois, de la Direcció Central del C. A. F., y tots els senyors delegats de les diferents entitats federades.

Una mica a corre-cuita van discutir-se'ls diferents temes o punts objectes del Congrés, parlant-se de les relacions entre guies y excursionistes, de les trabes posades en les duanes espanyoles, de la necessitat de les vies de comunicació a montanya, dels concursos internacionals d'esports hivernencs, de la conservació de la bellesa forestal, de les properes reunions de la Federació, etc., etc. M. Verges de Ricaudy, president de la «Société d'Études Catalans», va llegir un notable treball sobre Toponimia topogràfica de les comarques franceses de llengua catalana, deixant-se pera altra sessió la discussió d'aquest tema. Eren les onze del matí.

An aquesta hora van dirigir-se a la Casa de la Vila, on foren rebuts per M. le Maire y companys de l'Ajuntament als acords de la marxa reyal espanyola y de la Marsellesa, executades per l'Harmonie. Passats a la sala de «mariages», foren obsequiats galantment ab un *Apéritif d'honor*, aixecant-se les copes per la prosperitat dels pobles d'una y altra vessant del Pireneu.

El dinar oficial fôu servit a la Sala Aragó per l'«Hotel de la Loge», on s'assegueren uns 120 congressistes, entre ells algunes senyores, presidits per M. Soullier, que tenia a sòs costats a M. Benoit, tinent d'alcalde de Perpinyà, y a M. Landrodie, prefecte

del districte dels Pireneus Orientals. A l'hora dels brindis s'aixecaren, a més dels tres senyors citats, M. Nœtinger, pel C. A. F. (Direcció Central); M. Dive, cònsul francès a Port-Bou; Llagostera, del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA; el Comte de Saint-Saud, de la Secció del Sud-Oest del C. A. F.; Le Bondidier, per la Federació; y Forsans, de Burdeus. Abans de que s'acabés el dinar MM. Soullier y Nœtinger oferiren a M. Drancourt uns testimonis d'homenatge pels seus serveis prestats a l'Excursionisme y als seus organismes.

En havent dinat els congressistes se divideixen: els uns van ab el tren cap a Vernet, pera fer l'ascensió al Canigó, de que parlem en altre lloc d'aquest número; altres van en nou automòbils a fer una passejada vers Ceret, Amélie, Boulou y Argelès. Altres se queden pera assistir a la reunió de la Secció de Toponímia del Congrés, que's reuní a les sis de la tarda baix la presidència de M. Meillon, prenent part en la discussió's senyors P. Vidal, Saint-Saud, Casas-Carbó, Nœtinger, Soullier, Mora y algun altre. Com a conclusió va acordar-se considerar dividit el Pireneu en quatre agrupaments lingüístics, que podran subdividir-se convenientment, nomenant per cada un una comissió encarregada de l'estudi y rectificació de la toponímia topogràfica del seu respectiu agrupament o comarca, pera remetre'ls seus treballs a les respectives direccions regionals y aprovar-los, finalment; en l'assemblea general de totes les associacions de cada regió o agrupament.

Al vespre M. Le Bondidier va donar una conferencia a l'estatge de la Secció del Canigó del C. A. F., ressenyant alguna de ses nombroses ascensions per l'Alt Pireneu, exhibint-se ab aquest motiu una bonica colecció de vistes fotogràfiques que foren presentades durant la sessió per medi de projeccions lluminoses.

El dilluns dia 16 va anar-se cap a Amelie-les-Bains, on se feu carinyosa rebuda als congressistes, visitant la població, les termes y l'hermosa gorja del Mondony. Després de dinar va continuar-se cap a Arles-sur-Tech y Prats de Molló, on va celebrar-se altra sessió, discutint-se tot lo referent al servey de guies de montanya. Al vespre va haver-hi banquet, una conferencia per M. Giu, de Prats, y concert y teatre.

El dimars, de bon matí, va sortir-se vers Sant Llorenç dels Cerdans y Arles, visitant tot lo que de notable té aquesta darrera vila, retornant al vespre a Perpinyà, on se celebrà altra sessió del Congrés.

El dia següent va visitar-se Elna y Banyuls, arribant-se al vespre a Barcelona.

Eren una cinquantena'ls congressistes francesos que arribaren el dia 18 al vespre a Barcelona, acompanyats d'alguns de nostres consocis que havien assistit a les sessions de Perpinyà y Prats de Molló. Aquí foren rebuts pel president del CENTRE EXCURSIONISTA, en César A. Torras, y diversos companys, y per diferents individus de la guardia urbana, que'l senyor Alcalde va posar a la disposició dels congressistes forasters. Aquell mateix vespre se'ls va acompanyar a l'ORFEÓ CATALÁ, on tenia lloc un concert.

El dijous al matí va dedicar-se a visitar la ciutat y els seus més importants monuments. A la tarda va haver-hi sessió al CENTRE EXCURSIONISTA, presidint el senyor Llagostera, que tenia a sos costats a MM. Soullier y Le Bondidier. Va parlar-se principalment de la conveniència de millorar l'estat de les carreteres y camins de montanya; y M. Meillon va exposar els treballs realitzats per diverses associacions pireneïstes en pro de la toponímia topogràfica.

El divendres va fer-se una excursió a Montserrat, visita a l'Ateneu Barcelonès y sessió al CENTRE EXCURSIONISTA, en la qual els senyors Torras y Martorell presentaren per medi de projeccions fotogràfiques unes col·leccions de Catalunya pintoresca y monumental.

El dissabte dia 21, al matí, visita al monastir y vila de Sant Cugat del Vallès; a la tarda, visita als Museus y recepció a l'Ajuntament; y al vespre, conferència al Saló de Cent per en Pierre Vidal, ab projeccions lluminoses, parlant de la Catalunya francesa.

El diumenge va celebrar-se un banquet de clausura de les tasques del Congrés al Tibidabo, presidint la taula'ls senyors Torras, pel CENTRE EXCURSIONISTA; Rogent, en representació de l'Alcalde; baró de Bellisen-Benac, cònsul de França a Barcelona; Soullier, president del C. A. F., secció de Perpinyà; Le Bondidier, Lefrançois, Vidal, etc., ab més d'un centenar de comensals. Inicià'ls brindis el senyor Torras y el seguiren els senyors Rogent, Lefrançois, baró de Bellisen-Benac, Vidal, Saint-Saud, Llagostera y Mme. Tachard.

En havent dinat se dirigiren tots al Parc Güell, ont hi havia un festival de cants y balls populars catalans dedicat als forasters pel CENTRE EXCURSIONISTA. Aquell mateix vespre la majoria dels congressistes francesos retornaren al seu país.

Tals han sigut els actes y festes celebrats ab motiu del darrer Congrés de la Federació de Societats Pireneïstes. Les seves tasques

poden resultar ben profitoses pera tots nosaltres. Els assumptes tractats, si bé no tenen cap gran transcendencia y ho han sigut de manera bon xic lleugera, tenen, ab tot, importancia pràctica, y la realisació dels acords presos pot beneficiar el foment y desenrotllo de l'excursionisme pireneic. La qüestió dels camins de montanya y carreteres internacionals, dels guies, de les duanes, etc., són realment qüestions pràctiques y de gran conveniencia; y tot lo referent als estudis de toponímia y topografia es assumpte ben important y digne de tenir-se en compte pera sortir de l'actual confusió que avuy hi ha en aquesta materia al referir-se a les encontrades pirenenques.

Més, per sobre de tot, l'importancia d'aquests congressos està en que pel seu medi van estrenyent-se les relacions amistoses d'aquests pobles que'l Pireneu agermana y quals belleses atrauen en son sí a sos aimants d'una y altra vessant, compenetrant-se en unes mateixes aspiracions y desitjos vers aquesta hermosa serralada que s'aixeca alterosament amparant a diversos pobles d'una sola y mateixa raça. Per això y per anar fent obra ben profitosa per l'Excursionisme, convé anar extrenyent relacions y arrelar més fortament encara congressos solemniais.

NOTES HISTORIQUES D'OLIU

(Continuació)

HEM vistes ja les diferentes cartes de donació del castell d'Olius fetes a favor de l'iglesia de Solsona pels Comtes d'Urgell; però, segons veurem en el document del qual vaig a tractar, cap d'elles passà d'esser carta o promesa, puix may els canonges pogueren possessionar-se més que de les petites adquisicions feudataries fetes per particulars, fins que, al 4 de les calendes de Janer de l'any de l'Encarnació 1183, el comte Ermengol de Valencia va fer-ne entrega a Déu Nostre Senyor y a Santa Maria de Solsona y a la seva canònica. Diu el comte que'l seu avi, Ermengol de Mollerussa, *qui està sepultat a Solsona*, ja n'havia feta donació a l'iglesia d'aquesta ciutat, a la qual ell y el seu pare havien feta injuria y violencia retenint-lo; que'l seu pare ja havia deslliurada certa part del castell a l'iglesia, però que lo demás havia estat retingut contra rahó, per lo qual ell, per remei de la seva ànima y de la dels seus

parents, y tement que l'ànima del seu pare no incorregués en l'ira de Déu, fa plena restitució del referit castell, deslliurant-lo com mellor l'havia posseït el seu avi y donat a la dita canònica, això es, ab l'iglesia de Sant Esteve y les seves sufragànies, delmes, primícies, oblacions, franqueses, masos, molins, rescloses, peixeres, pastures, arbres, terres cultes y incultes, jurisdicció, plàcits, manaments, serveis y pertencencies en mans del pabordre Bernat y dels seus canonges, pera que ho posseeixin tots temps en propi y franc alou, sense cap reserva ni obstacle de part del comte. Suscriu el comte y fa firmar també a sa muller, la comtessa na Dolsa, y a llur fill Ermengol, pera que així ho tinguin per fet y fassin tenir tots temps y posseir en pau al monastir de Santa Maria de Solsona. A continuació dels tres firmen el bisbe d'Urgell Arnau, l'abat de Tavernoles Bertrant, Bertrant de Taraschó y Berenguer d'Alme-
nar ¹.

1) «Vniuersitati hominum in[notes]cat Qualiter Ego Ermengaudus dei gracia urg[ellensis] comes propter remedium anime mee et patris mei et [omnium pare]ntorum meorum. dono. trado. et delibero. omnipotenti deo et ecclesie Beate Marie de celsone et canonicis eiusdem loci tam presentibus quam futuris. ipsum kastrum de olius [cum omni]bus ad ipsum kastrum pertinentibus. Hoc autem kastrum Ermengaudus bone memorie auus meus. qui apud celsonam sepultus est. donauit eidem ecclesie de quo ego et pater meus fecimus iniuriam eidem ecclesie et toltam. Nam pater meus quandam partem illius katri iam dicto loco deliberauit. aliud uero contra rationem sibi retinuit. Vnde ego timens ne anima mea et patris mei iram dei incurrat. reddo et plenarie delibero memoratum kastrum sicut melius auus meus. habuit et tenuit et dedit iam dicto loco. uidelicet cum ecclesia. decimis. primiciis. oblacionibus. fidelium. cum franchedis. mansis. terris cultis et incultis. molendinis capud aquis. pascuis. lignis. nemoribus. districtis. placitis. mandamentis. seruiis et pertinenciis cunctis que ad usum hominis pertinent. sicut melius dici potest uel intelligi. Habet autem pretextatum kastrum affrontaciones. aparte orientis in colle de olzina. et sic uadit usque ad terminos katri de capolad. et descendit per terminos Sancte Marie de sosorbano siue Sancti poncii. A meridiana quoque plaga in terminos katri de riner. siue per terminos de ioual. Ab occidentali uero parte in terminos katri de celsone. et descendit per terminos de ladurcii. Aparte septentrionis in terminos de predicto ladurc. et uadit usque ad terminos ualle lordensis. siue per terminos katri de besora. Quantum iste prefate affrontaciones includunt siue circumeunt. totum dono sepe dicte ecclesie. et trado ac delibero in manu bernardi eiusdem loci prepositi et aliorum canonicorum. ad proprium alaudium francum et legitimum ad habendum et possidendum omni tempore. sine ulla retinencia et obstaculo. Sane si ego donator aut aliquis homo uel femina qui contra hanc donacionem uenerit pro inrumpendo non hoc ualeat uindicare. sed in duplo componat eidem ecclesie cum incremento totius melioracionis. et in antea hec donacio firma et stabilis permaneat quo usque finis seculi ueniat. — Facta ista karta

Els Comtes d'Urgell tindrien a Olius un feudatari ab qui estaria en lluita continua l'iglesia de Solsona, per voler senyorejar aquesta en lo que havia de posseir per donació d'aquells. Era aquest Guillem de Ponts, que voldria defendre'l feu que havia rebut dels comtes, ab més drets dels que li volia cedir el pabordre. Dos anys més tard feren les paus, venent aquest, ab el seu fill Pere de Sebra, al pabordre Bernat, per 42 morabatins, el castell d'Olius, que'l posseïa en feu pel Comte, que l'obligaria a rendir la potestat, ab tot quant posseïen tant al castell com en els cavallers y homes del mateix, ab censos, servituts, eixides, delmes, usatges, districtes, manaments, plàcits y qualsevol «dempramentis» a ús y utilitat de l'home pertanyents. L'entrega y posa baix el domini y potestat de l'iglesia de Solsona en propi y franc alou, fent-se ell y el seu fill fidels cavallers de la mateixa per ajudar y defensar totes ses honors, pera que la Santa Mare de Déu els faci participants de tots els beneficis de la tant repetida iglesia y els perdoni les moltes malifetes y torts fets an ella y als seus homes¹.

També'l co-senyor de Solsona Hug de Torroja llegà a Santa Maria de Solsona, en el seu testament, otorgat en 1218, el 6 d'Agost, tot lo que posseïa en el castell d'Olius, per lo qual el necrologi d'aquell monastir l'honorà ab aquestes paraules: «XIV kal. Januarii; anno Dni MCCXXI obiit Hugo de Turrerrubea frater noster in ciuitate Marsilie qui Ecclesie Celsone dimisit suam partem Castri de Olius, ut anuatim in Cuadragesima unam pro anima sua Misam celebraret»².

Era cosa molt comuna en els temps del feudalisme que les donacions pies fetes pels pares els fills no les respectaven. L'Iglesia, pera posseir-ho, se veia obligada a indemnisar-los-ho en part, o bé esperar a que fossin vells, y aleshores, per temor de la vida futura, fàcilment arreglaven el tort, restituint lo retingut injustament y af-

donacionis. III. k. yanuarii. Anno incarnationis domini .M.C.LXXX.III. Sig^{num} Ermengaudi urgelli comitis Qui hanc deliberacionem facio et hec feci scribere et firmaui et testes firmare rogau. et mando uxori mee et filio meo ut faciant hoc tenere et habere et possidere in pace ecclesie Sancte Marie. in perpetuum. = Sig^{num} dulcie comitisse uxoris eius qui hoc laudo et firmo. Sig^{num} Ermengaudi filii eius qui hoc laudo et firmo. = Sig^{num} domini Arnaldi urgellensis epi. Sig^{num} bertrandi abbati S. saturnini. Sig^{num} bertrandi de taraschone. Sig^{num} berengarii de almenar. = b. Sci. saturnini abbas = GLLMVS. Qui hoc scripsit et hoc signum [✠] impressit. » (Lloc cit., núm. 911.)

1) Lloc cit., núm. 912.

2) Costa, ob. cit., cap. XIX.

gint-hi, diferents vegades, noves donacions. Així com ja havíem vist ab els comtes, trobem també que'l vescomte de Cardona continuava disfrutant de tot lo que la casa senyorial de Solsona posseïa a Olius, malgrat haver-ne fet donació a Santa Maria y a la canònica d'aquesta ciutat, Hug de Torroja y la seva filla, mare de Ramon Folch; y, més encara, aquest havia exigit certa quantitat de diner als homes de Solsona de la jurisdicció del pabordre, y tots, clèrics y llecs, injustament li havien prestada reverència. En 1258, el 19 de Desembre, en restitució d'aquesta injuria, en remei de la seva ànima y de la seva mare na Torroja, donà al pabordre Bernat y al cel·lerer Bernat de Puig de Pons tot lo que, justa y injustament, posseïa en el castell d'Olius y els seus termes, ab els seus cavallers, homes y fembres, censals, plècits, acaptes, albercs, qüestions, toltes, forces, emprius, joves, tragsins, batudes, cugucies, exorquies, intestats, delmes, renunciant a tots els drets, en especial an aquell pel qual s'estableix que «*Donationem propter ingratitudinem reuocari*», ab lo que sembla voler indicar que'l monastir de Solsona havia estat desagrait als Torrojes o Cardones. Afegí a la donació una somada de sal cada setmana, que podia anar-se a cullir a l'arený de la seva salina de Cardona¹.

1) «*Coneguem tots que nos en ramon per la gracia de deu vezcomte de cardona per nos e tots succehidors nostres presents e esdeuenidors en testimoni de aquesta present publica carta per tostemps valedora e per remedi de la nostra anima e de la senyora mare nostra na Terroya e de tots nostres parents dam reddem e atorgam e de present liuram o dam a nostre senyor deu e ala benauenturada verge maria de solsona e a uos en bernat pabordre e an bernat de puig de pons sellerer e a tot lo conuent de aquella tot aquell dret o cossa o quant hauem o hauer deuem en tot lo castell de olius o los termens daquell que totes les dites coses e sengles ja ha donat e atorgat Nugo de tarroya e la dona mare nostre na terroya ala sglesia dumunt dita les dites coses e sengles reddem e atorgam ala sglesia damunt dita ab totes confrontacions de aquella e ab tots los homens e fembres dels cauallers presents esdeuenidors sens vsatges plecyts acaptes albergues totes questies toltes forces ademprius ioues tragsins batudes cugucies exorquies intestats mons plans laurats e erms dres vinyes aygues fons peces grans e poques etots seruicis que aljus domens o seruitut de senyoria se pertanyen que nos en lo dit castell e terme de aquell prenem ehauem o hauer ependre deuem just o injust o encara lo nostre linatge haagut o rebud metem la dita sglesia e auos damunt dit ennom de aquesta present carta de totes les damunt dites coses e sengles en corporal pocessio en perpetua pocessio ab plen dret axi com en uostra cossa propria ha hauer tenir em per tostemps plenariament pocehir sens ninguna retencio de nos edels nostres eretinent foragitant em per tostemps nos elos nostres de totes les cosses damunt dites esengles induint o metent a vos ela sglesia vostra en possessió despullant de tot en tot nos elos nostres de les cosses damunt dites absoluent encara tots los cauallers eho-*

En 1234 eren castlans d'Olius la familia Merola, y Guillem d'aquest nom, la seva esposa Maria y llur fill Arnau la vengueren ab els seus censos, usatges, servituts, toltes, plècits, firmes, cugucies, exorquies y intesties, a Pons de Vilaró, durant la vida d'aquest, devent després tornar als venedors, pel preu de trescents cinquanta sous.

En 1378 sols hi havia quinze focs al castell y terme d'Olius, segons consta del fogatge d'aquest any ab que les Corts que en aquella data s'estaven celebrant a Barcelona feren gracies al senyor rey, com a suplement de la donació feta en les últimes Corts de

mens efembres aquí stants presents eesdeuenidors de tots sagraments ehome-natge de fidelitat e de natalea deles quals coses ara nosaltres erem tinguts manant aquells quela sglesia vostra ea vosaltres damunt dits ennom daquela o succehidors vostres que obeyesquen responen de cert e attenen evos ela sglesia vostra o lo succehidors vostres haien en senyors propis enaturals renun-cians emper amor daço ales cosses damunt dites ea tot dret scrit eno scrit eclesiastich o ciuil comu esingular publich eencara primat ea tota consuetut feta o fahedora special a aquell dret ques dit que donacio feta per engratitut se pot reuocar eper aço ajustant ala dita donacio que don vna somada de sal ala qual la sglesia de solsona en la nostra salina de cardona o enarigno o tall dela sal enper tostemps per cascuna setmana de tot lany cascu any hage eprengue part aquelles somades les quals aquí ha. Aquesta donacio o atorgament fem en remedi de les nostres animes enrestitucio de aquella iniuria que fem ala sglesia damunt dita e als homens de aquella o peraccio o força de moneda la qual aguem dela sglesia edels homens deaquella eencara per la reuerencia dels cler-gues elechs anos feyta la qual iniustament rebem eque regoneixem que deles damunt dites cosses totes e sengles feyem iniuria ala sglesia de solsona eper raho que en vgo de terroya ela dona mare nostra ja hauie leyxat totes les coses damunt dites e sengles ala sglesia damunt dita enos encara retem eatorgam ala dita sglesia les cosses damunt dites emper tostemps deles cosses damunt dites totes esengles prometem fer per nos esuccehidors nostres ala sglesia de solsona eals succehidors daquella e anos ennom de aquella bona eleal garantia eno contra venir en algun cas de dret. E sienaquest instrument algunes cosses de-fallen sien agudes axi com si ennomenadament fossen aposades enaquesta certa present carta e amaior fermetat se alegren nos fem munir o enfortir aquella efem de nostre sagell signar. Açó es acabat ha XIII de les .K. de jener en lany de nostre senyor m.cc.lviii. sig✠num den ramon per la gracia de deu vezcomte de cardona que açó loham fem efermam testimonis de aquestes cos-ses son Gm. de cardona berenguer de almenara pere de vila franca Gm. de ponts bernat de jorba berenguer guinart sig✠num de bernat de sala notari publich del senyor er ramon de cardona qui açó hascrit de manament daquell ab letres possades en la IIIª linea onse scriu et clausit dia e any possats.»

Es un trasllat autentic, y probablement traducció, de l'any 1560, fet pel notari de Solsona Nofre Tàrraga, que diu que ho treu d'un cartulari de l'arxiu públic abadiat de la mateixa ciutat, que avuy ja no existeix. (Arx. Epal., plec d'Olius, secció de papers, y Arx. Municipal de Solsona, *Llibre de Lleys y Cos-tums*, vols. 36, 37 y 38, fol. IV.)

Montsó. Dit fogatge fou a raó de sis sous barcelonesos de tern per foc. Aquest petit nombre de llars habitades seria, segurament, degut a la glàndola, que en aquells temps assolà la nostra terra, de tal manera que Navés, lloc vehí d'Olius, quedà sense una sola casa habitada, essent el primer repoblador en Marc Vila, oriundo de Tentallatge, en 1434, quan ja les cases acabaven d'ensorrar-se ¹, lo que's veu seria general a Catalunya, puix a Monistrol sols hi havia en 1422 cinquanta un focs, y els cònsols se queixaven perquè'ls feien pagar fogatge per les cases no habitades ².

També en 1428, al 30 d'Agost, contribuí'l castell d'Olius ab deu florins d'or d'Aragó a la coronació del rey y de la reina ³. M'extranya aquest dato, que, a no ser un deute atraçat, no sé a quina coronació pot referir-se.

En 1588 trobo anomenat el lloc d'Olius ab el títol de Quadra d'Olius, baix el govern dels cònsols de Solsona, com se desprèn del privilegi o costum que'ls enfiteutes y terratinents d'Olius deien posseir de no pagar terç o laudemi al senyor directe, havent pogut sempre alienar lliurement, de qual veritable o pretesa consuetut vaig a parlar.

Els últims abats de Santa Maria de Solsona tingueren molt abandonada l'abadia, no residint-hi may gaire, ja pera servir a la patria o a la religió en més grans afers, ja també per incuria, puix no's cuidaven de cabrevar ni fer cabrevar les seves rendes, lo que aportà grans trastorns en llurs dominis. L'abat en Pere de Cardona, vulgarment anomenat don Pedro, sols una vegada estigué a Solsona, y encara hi féu molt poc temps. El seu successor y nebot en Lluís la visità més sovint, però passà llargues temporades a Castella y Flandes, no cuidant-se, tampoc, més que de cobrar lo que'ls arrendadors de les rendes de l'abadia li donaven. En tal abandonament la tenien, que, segons un contemporani, «ere dit monestir ho casa de l'abbadia tant deserta que los coloms couauen fins als esmaris de casa per no esser habitada». Estant aixís separat el senyor dels seus vassalls, se separaven aquests també del senyor llur, anant-se redimint de les servituts y drets dominicals a que estaven obligats, ja arrancant del senyor, en oportunitats buscades, privilegis que

1) Arx. Epal. de Solsona, plec III d'Olius, núm. 1.011, y plec de Navés, núm. 833.

2) Arx. Mun. de la vila de Monistrol.

3) Arx. Epal. de Solsona, plec IV d'Olius, núm. 1.013.

aquest gairebé ignorava l'alcanç, ja no prestant-los, aprofitant la deixadesa y absència del senyor, aduint més tard la prescripció pera legalisar-los.

Una d'aquestes coses segurament passaria en el castell d'Olius durant el govern de llurs senyors en Pere y en Lluís de Cardona, abats de Solsona desde l'any 1473 al de 1532. Quan el successor dels referits abats, en Joan d'Aragó, volgué cabrevar ses rendes y volgué exigir el terç o laudemí, o siga, com ells mateixos ho definien, «*tertiam partem pretii et justae confirmationis rei acquisitae seu traditae*», dels seus feudataris d'Olius, se trobà que aquests li contestaren que era costum, que memoria d'homes no era en contrari, que'l castell d'Olius no pagava terços ni lluïsmes per les vendes y transportacions a llurs senyors; lo que mogué llarg y sorollós plet en la Real Audiencia de Barcelona, fent els cònsols de Solsona causa comú ab els d'Olius, puix aquella vila ja'n portava a Barcelona altra semblant a la d'aquest lloc.

Pera que's vegi l'estat d'ànim social d'aquell temps y la demoralisació y tivantor de relacions entre'ls nobles y llurs vassalls, essent aixís que aquests encara havien d'esser més respectats pel seu estat de religiosos y dignitat, dada la fe del poble, copiaré algunes deposicions fetes pels testimonis. Aquests foren tots de la ciutat, aleshores vila de Solsona, per haver sigut recusats per l'abat els d'Olius, com a part interessada. També foren recusats alguns de Solsona, ja que «al temps—diu un testimoni de l'abat—estat lo plet y malícia de la vila de Solsona contre del señor abbat part agent los dits pere torrentaller, Joan Jordana, Joan trauesset y pere argillagués, essent com son habitants de dita vila eren y entrevenien en consell public y cabien en les determinacions iniqües y malicioses feyhen contra de dit señor abbat pera fi y affecte de llevarli l'honra y estat, y per consegüent son y han de esser tenguts per enemics de inimicia molt gran y formada y al que los hinabilita de poder llegittimament fer testimoni contra de su señoria de dit señor abbat, y en dit consell han entrevingut dits torrentaller y trauesset com a consols y capitossis». Aquesta deposició es de l'any 1560.

JOAN SERRA VILARÓ, PBRE.

(Seguirà)

REVISTA DE REVISTES

Alpi Giulie, Janer-Febrer de 1908.

La revista bimestral de la «Società Alpina delle Giulie» publica en son primer número de son any XIII els següents treballs: *La petite cima de Lavaredo*, per A. Caruiel; *Impressions sobre Ternova*, per N. Cobol; *Una sortida per la Calabria*, per A. Prister; y les seccions de Bibliografia, Crònica Alpina, Excursions y Noticies.

Bulletin Pyrénéen, Janer-Febrer 1908.

En el primer número de son any XIII publica'ls següents treballs: *Els esports d'hivern al Pireneu*, *El Canigó y Vernet-les-Bains*, *El pic de Ger d'Eaux-Bonnes*, *La nit en els refugis* y *Alguns records*, a més de ses Notes sobre alpinisme y de ses seccions de Bibliografia, Crònica de les Societats y Ecos, que completen aquest número, que conté igualment diversos gravats esmeradament tirats y de bon gust artístic, y una llista dels hotels, xalets y refugis dels Pireneus francesos.

Bulletin Hispanique, Janer-Març de 1908.

Aquesta revista trimestral, portant-veu de la Facultat de Lletres de Burdeus y de les Universitats del Mitg-dia, publica en son número primer de l'any XXX de sa aparició'l quart article de P. París sobre *Passeigs arqueològics per Espanya*, que va dedicat a Osuna; continua també'l treball de G. Cirot, *Enquesta sobre'ls jueus espanyols y portuguesos a Burdeus*; y completa'l número ab el treball *Les lectures de Santa Teresa*, per A. Morel-Fatio, y ab les seves seccions de Varietats, Bibliografia y Crònica.

Boletín de la Sociedad Española de Excursiones, 1.er trimestre de 1908.

Forma un volum de 80 planes, ab dos gravats y 15 fototopies esmeradament tirades per la casa Hauser y Menet, administradors d'aquesta publicació, que en el número que'ns ocupa conté, entre altres, els següents treballs: *Relieves en marfil del arca de San Millán de la Cogolla*, per N. Sentenach; *Sillas de coro españolas*, per Pelai Quintero; *Antecedentes para el estudio de la Arquitectura cristiana española*, per V. Lampérez y Romea; *Monumentos artísticos de Vizcaya*, pel P. Vázquez; y *Excursión a Santillana y San Vicente de la Barquera*, pel Comte de Polentinos, tots ells ben interessants, constituint notable revista sobre art, historia y arqueologia que honora a la Societat que l'edita.

Boletín de la Real Academia de la Historia, Març de 1908.

Veus-aquí'l sumari d'aquesta publicació: *Nuevas lápidas romanas de*

Sagunto y Valencia, per Fidel Fita; *Correspondencia epistolar del P. Andrés Marcos Burriel*, de la Biblioteca Real de Bruselas, per Jesús Reymón-dez; y diferentes *Noticias* de remarcable interès.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Març de 1908.

Publica, entre altres treballs, l'acabament de *Noticias sueltas de Baños de Cerrato*, per J. Agapito y Revilla; y *Un retablo para la iglesia de San Juan en Pedraza*, per J. Martí y Monsó. Publica també diferentes *Efemérides inéditas*, y la secció de *Artículos de vulgarización histórico-financiera*, per C. Espejo.

Bulletin de la Société Neuchateloise de Géographie, volum XVIII, any 1907.

Conté'ls següents treballs: *El llac de Saint-Blaise*, estudi complet pel «Club des Amis de la Nature»; *La gelera de Bézin a la Maurienne*, per P. Girardin; *Renens, una vila que naix*, per C. Biermann; *Estudi de l'antropologia de la Suiça*, per Alexandre Schenk; y alguns altres, junt ab unes Notes bibliogràfiques y una llista dels individus pertanyents an aqueixa societat. Acompanyen an algun d'aquests treballs diferents gravats que acostumen il·lustrar aquesta notable publicació.

Spelunca, Desembre de 1907.

El darrer número d'aquesta important publicació, corresponent al passat any de 1907, conté'l treball *Exploracions espeleològiques en la cadena del Jura*, per M. E. Fournier, professor de la Facultat de Ciències de Besançon, com a resultat de les campanyes portades a cap pel mateix durant els anys 1905 a 1907.

Bulletin del Club Alpin Français. Section du Sud-Ouest, Desembre de 1907.

Publica'l retrat y un treball necrològic d'*Adrien Bayssellance*, el conegut excursionista que per espai d'una trentena d'anys ha presidit la Secció de Burdeus del Club Alpí Francès, y que ha mort el passat any després de complerts els 78 y d'haver portat una vida en extrem profitosa per les tasques de l'Excursionisme. Conté també aquesta publicació la *Crònica de la Secció* y unes notes de Crònica Alpina sobre les excursions efectuades per diferents socis de la mateixa. Entre'ls treballs ressenyats d'excursions pot citar-se: *Tres dies a les Gorges de Caonète y d'Holcaste*, per P. Moyer; *En el maciu calcaire*, per A. Terrier; y *La vall de Vio*, per L. Briet (acompanya aquest treball una làmina reproduint la Punta Crespeña, clixé del propi autor).

La Montagne, Març de 1908.

Conté'ls següents treballs: *Lleugeres informacions sobre Les Dolomites*, per E. Giraud, ab quatre boniques il·lustracions; *Un projecte concebut*

en 1835 per pujar al Montblanc en ferro-carril, ab comentaris, per Joseph Vallot; y *El grupo de Polset*, per H. Mettrier y R. Godefroy. En la Secció de Crònica Alpina dóna compte del Concurs de Skis al Pireneu, celebrat darrerament a Pau, Gourette y Eaux-Bonnes, y de les diferents festes esportives celebrades a Bagnères-de-Bigorre, acompanyant aquestes ressenyes diversos gravats; y en la de Crònica del C. A. F. dóna compte dels actes realitzats pel mateix.

Touring, Març de 1908.

Publica, entre altres, els següents treballs: *L'art en els trofeus turistes y esportius*; *La cursa Pekin-París* (continuació), pel príncep Scipiò Borghe-se; *El bell país*, per L. V. Bertarelli; *Els vells passaports*, per J. Gelli; y les diferents seccions esportives, en les quals se troben interessants noves y informacions.

Alpi Giulie, Març-Abril de 1908.

Aquest segon número de l'any XIII de la publicació d'aquest portaveu de la «Società Alpina delle Giulie», de Trieste, apareix en condicions especials per commemorar el XXV aniversari de la seva fundació. Publica una *Crònica-historia de la Società Alpina delle Giulie*, per N. Cobol, y diferents articles y notes de reputades firmes dins l'alpinisme y dins el món de les lletres italianes.

The Alpine Journal, Febrer de 1908.

Aquesta important revista del vell Club Alpí de Londres conté en son número darrerament rebut importants treballs, entre'ls quals citarem els següents: *Al Club Alpí*, pel seu president el Bisbe de Bristol; *Cinquanta anys de Club Alpí*, per Carles Pilkington; *El jubileu del Club Alpí Inglés*, ressenya de la reunió general y discursos pronunciats; *Una ascensió al Kabru*; *La gelera Godley, Nova Zelandia*, per G. E. Mannering; *Al voltant dels Alps Abissinis*, per G. Wherry; y les seccions de Noves expedicions y Notes alpines. Publica, com de costum, notables il·lustracions que acompanyen la majoria dels treballs esmentats.

Mitteilungen des D. und O. Alpenvereins, Març de 1908.

Hem rebut els dos números d'aquesta publicació corresponents al mes de Març, que contenen importants treballs y ressenyes d'excursions alpines, entre ells: *Una ascensió hivernenca al Montblanc ab skis* (continuació), per E. Oertel, y *Una travessa d'hivern al Ortler*, per F. Becker. Publica, además, interessants notes sobre Alpinisme.

Entre les altres revistes rebudes durant el mes hem de citar: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, de Leiden; *O Instituto*, de Coimbra; *Revue des Langues Romanes*; *Revue Catalane*, de Perpinyà; *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, Butlletí

del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales, El Viajero, Cataluña, Hojas Selectas, Revista Musical Catalana, Cultura Española y moltes altres. — E. V. R.

SECCIÓ OFICIAL

SOCIS INGRESSATS DURANT EL PRIMER TRIMESTRE DE 1908

SOCIS RESIDENTS

D. Alfons Casall. — D. Angel Prats. — D. Eugeni Rodriguez. — D. Joseph Sanosa. — D. Joan Gener. — D. Eduard Layret y Foix. — D. Joseph Moles. — D. Joseph Majó Payes. — D. Joan Giné y Gusi. — D. Joseph M.ª Pena y Costa. — D. Lluís Llusà y Serramalera. — D. Angel Garcia. — D. Bernat Santos y Vall. — D. Pere Català. — D. Modest Bosch. — D. Francisco Sellent. — D. Lluís Masó Ferrer. — D. Carles Sagristà Soterias. — D. Enric Amigué y Aguilar. — D. Joan Boada y Güell. — D. Frederic Vila Gibert. — D. Joan Guasch. — D. Antoni Saurí. — D. Plàcid Montoliu. — D. Eduard Alcobé y Arenas. — D. Xavier d'Alòs y de Dou. — D. Joseph Mas Torroja. — D. Joan Farré Gispert. — D. Francisco Bartrina y Axemús. — D. Pere Vidal Mons. — D. Joan Grau. — D. Pau Galimany Parull. — D. Joan Matarrans. — Don Enric de Luque Rubies. — D. Joseph Tatxé.

SOCIS DELEGATS

D. Xavier Portas, a Manila. — D. Antoni Ribas y Parés, a Sevilla. — D. Antoni Bosch, a Vich. — D. Agustí Martí Soler, a Ribes. — M. Charles Lefrançois, a París. — M. Alphonse Meillon, a Pau.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

De Mossèn Joseph Gudiol: un exemplar de *L'Ausa romana y el seu temple*, del propi donador.

De D. Joseph Pascual: un exemplar del *Siegfried*, de Wagner, traducció catalana.

De la Redacció d'*El Viajero*: dos nombres, ab fotogravats, del Xalet-refugi d'Ull de Ter.

De D. Amador Romaní: uns quants *Goigs* y un *Projecte de ferro-carril d'Igualada a Sant Sadurn de Noya*.

De D. Pere Estàsen: sis exemplars del discurs *Economia política regional*, del propi donant.

Del «Sindicato Musical de Cataluña»: un follet referent a *El Concurso del Liceo*.

Del mateix donador: *Notice sur les Excursions les plus interessantes des Pyrénées Orientales*.

De D. Guillem Graell: *Informació pública sobre la necessitat de crear una Banca Catalana* (Societat de «Estudis Econòmics»), del donador.

De D. Carles Malagarriga: un volum *Prosa Muerta*, del mateix donador.

De D. Emili August Vechi: *Antonio Cabreira. Da sua vida e obras*. Follet.

Del mateix donador: *Um additamento ao Instituto. Revista Científica y Litteraria*. Follet.

DONATIUS PERA'L MUSEU

De D. Joseph Pascual: quatre quadros ab el seu marc y vidre contenant una fotografia vista del Pallars o Ribagorça.

De D. Amador Romani: fragments de ceràmica.

De D. Joseph Monsalvatge: diferents segells.

CRONICA DEL CENTRE

MARÇ DE 1908

EXCURSIÓ AL CANIGÓ. — Ab motiu de la celebració del Congrés de la Federació de Societats Pireneïstes de que parlem en altre lloc d'aquest número, els dies 15, 16 y 17 va organitzar-se una excursió oficial vers les encontrades canigonenques. El primer dels citats dies van sortir de Perpinyà vers Vilafranca del Conflent y Vernet una bona colla de companys nostres junt ab algun soci de la secció d'esports del «Centre Autonomista de Dependents del Comerç y de l'Indústria» y del «Club Montanyenc», de Barcelona, comanats per l'intrèpit excursionista y coneixedor d'aquella regió M. Edmond Boixó, anomenat per l'encontrada, ab molta justesa, el rei de la montanya, el rei del Canigó. A l'estació de Prada saludaren an en Salvador Saporte, l'amable *hotelier* del Xalet dels Cortalets, ab qui feren l'acensió l'endemà.

En diversos automòbils y carruatges oberts feren el trajecte de Vilafranca al Vernet, dirigint-se vers el Casino, on foren rebuts pel director de l'establiment y diferents persones y bons companys que van obsequiar-los molt durant la seva curta estada en aquella hermosa població, per tot lo qual els quedem altament agraits.

A l'endemà, a les sis del matí, sortien del Vernet. Eren 16 companys de Barcelona, els senyors Bombach, Amat, Casado, Gener, Llongueras, Miret, Pujol, Quer, Ribera, Roig (Joan y Gabriel), Riera, Santamaria, Valls, Vila y Vidal y Riba; en Saporte y M. Boixó com a cap de colla y director de la sortida. El dia's presentava bastant bé, y la montanya's veyia curulla de neu blanca y llisa que, formant escayent mantell, arribava ben avall, cobrint aquelles hermoses afraus y alteroses carenades.

En tres quarts d'hora va assolir-se'l coll de Gouell o Juell, y a dos quarts de vuit s'atravesava'l camí forestal de Fillols. Desde allí anaren pujant pel dret, seguint el camí sols a estones y trobant ja alguna que altra congesta. A dos quarts de nou arribaren nostres amics al renomnat Cogulló, hermosa balconada sobre la plana que s'ovira al seu redós, com també sobre les vessants de la serra de Madres, que limiten l'espai al seu enfront. En aquell deliciós lloc va descansar-se breus moments, tot despatxant un petit esmorzar en bona y franca armonia. Eren dos quarts de deu quan deixaven aquell encinglerat mirador.

D'allí en amunt la neu era ja ben abundanta y molt tova, aguantant molt poc, lo que, com es natural, dificultava un xic l'ascensió, que resultava una mica cansada, sobre tot pels que no estaven gaire habituats a fer aquestes sortides. No sens algun treball van atravessar la serra o carena que'ls separava de la deliciosa vall de Sant Vicens, baixant al camí forestal de la Bonaigua y font que's troba sobre'l mateix, abans d'una gran retombada del camí que va vers sota l'hermós cercle de Canigó, format per les vessants de la Pica y del Casamí, y que presenta un bell cop de vista, d'efecte verament encisador.

A les dotze deixaven aquell lloc, enfilant-se per la dreta canal de Malaterra. La neu no era pas més forta, y en contra tenien també una espessa boirada que anava ensenyorint-se dels cimals y el temps, que'ls curtejava un bon xic. Quan els faltava curta distancia pera arribar a la carena de la Casteille va sobrevenir un accident a un dels nostres companys, que va quedar rendit y impossibilitat de continuar l'ascensió. Eren allavors dos quarts de dugues, y el fred ja feya sentir-se ab bastanta cruesa. Tres companys y M. Boixó van determinar recular pel mateix camí pera acompanyar a l'accidentat: els demés seguiren avant.

Per fi, després de molt bregar, arribaren a la carena, davallant per sobre'l glaç cap a la clotada de Balatj y Xalet del Canigó, ont arribaren a quarts de cinc, bastant cançats y mitg morts de fred. La temperatura arribà als 10 graus sota zero.

Allí passaren la nit, y a l'endemà, després de visitar la font de la Perdiu y aquells hermosos encontorns, sortiren a un quart de deu y arribaren novament al Vernet aprop les dugues de la tarda, seguint tota la vall de Balatj, y quedant molt complaguts de M. Boixó y de l'excursió realisada, ja que afortunadament l'accident sofert per un dels excursionistes no tingué cap mala conseqüència.

CONFERENCIES

EXCURSIÓ D'HIVERN AL MONTSENY. — El dia 6 nostre consoci en Daniel Girona va llegir una interessant ressenya d'una excursió realisada fa pocs dies per les nevades regions del Montseny, presentant ab aquest motiu una vistosa colecció de clixés fotogràfics trets durant la mateixa pel senyor Cuyàs, pel propi senyor Girona y per altres companys de sortida.

SESSIÓ EN HONOR DELS CONGRESSISTES FRANCESOS. — Va celebrar-se'l dia 20 al vespre, independentment de les sessions o tasques oficials del finit Congrès. El senyor Martorell va parlar de la Catalunya monumental, tot exhibint una triada serie de vistes fotogràfiques dels més renomnats monuments de nostra terra; y el senyor Torras va parlar de la Catalunya pintoresca, fent passar pel davant dels seus oyents una serie de vistes de valls y montanyes catalanes existents en les nostres ja abundoses colleccions.

LA CATALUNYA FRANCESA. — El conegut y erudit arxiver de Perpinyà, nostre amic en Pierre Vidal, va donar el dia 21 una conferencia que va celebrar-se en el gran Saló de Cent de nostra Casa Comunal. Acompanyant una nombrosa colecció de boniques vistes fotogràfiques propietat del «Club Alpin Français», Secció de Perpinyà, va anar ressenyant les belleses naturals y arquitectòniques d'aquells troços de la nostra terra, emprenent interessant y ràpida excursió per la plana rossellonesa, Llenguadoc, Cerdanya, Conflent y Vallespir, tot remontant també les jolives encontrades de l'anyoradiç Canigó.

Aquesta sessió, que fou també una de les organisesades ab motiu del Congrès Pireneïsta, va veure-s en extrem concorreguda y fou presidida per un senyor representant de l'Alcalde de nostra ciutat, que tenia als seus costats al cònsul francès, a M. Soullier y al senyor Torras, que féu la presentació del distingit conferenciant.

DE LES GARRIGUES AL PLA DE LLEIDA. PINTURES PROTO-HISTÒRIQUES DE COGUL. — El dia 27 nostre company en Ceferí Rocafort va donar compte de la seva excursió feta'l darrer istiu per la comarca de Les Garrigues y Plana d'Urgell. Al mateix temps donà compte de la troballa o comprovació de l'existència d'unes interessantíssimes pintures rupestres en una bauma del terme de Cogul, que han despertat gran interès entre la gent entesa y que seràn objecte d'ulteriors estudis. Res ne diem aquí, per haver publicat ja'l treball del senyor Rocafort y reproducció de les pintures en qüestió, feta ben pulcrament, com les fotografies presentades pel propi conferenciant y pel seu company en Juli Soler, als quals cab la gloria d'aquest descobriment.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

Dia 7 de Març. — Conferencia de D. Ramon Miquel y Planas sobre *Les Faules d'Isop en català*.

El senyor Miquel va tractar de l'importancia y l'antigor de les faules y el paper que en tot temps han fet en el poble. Va explicar-ne ab gran claretat els orígens, extenent-se especialment en lo relatiu a les faules gregues, conegudes generalment ab el nom de faules d'Isop, traduïdes més tard en llatí y augmentades ab altres faules, apòlecs y exemples morals, fins arribar a la cèlebre edició llatí-alemanya del Dr. Steinhöwel d'Ulm cap a l'any 1480, patró de la major part d'aplecs de faules d'Isop publicats en diverses llengües.

Va parlar de la suposada edició incunable catalana y de les 16 conegudes per ell desde 1550 fins al 1885, a més de les 10 castellanes impreses a Catalunya.

La conferencia va ser escoltada ab gran interès pel públic, entre'l qual va repartir-se'l tiratge apart de la *Noticia preliminar* que acompanya l'edició de *Les Faules d'Isop* feta per l'esmentat crític y erudit disertant.

Dia 22 de Març. — La Secció va organisar el Gran Festival de Cants y Balls populars en obsequi als congressistes de la «Fédération Pyrénéiste» y per recullir diners pel Xalet-refugi d'Ull de Ter.

Varen pendre-hi part les cobles contractades a l'efecte, «L'Art Gironí», de Girona, y «La Principal», de La Bisbal, la colla de sardanistes «Poncelletes y Escardots», el «Chor infantil del Poble Sech», l'«Orfeó Bell Montseny», la «Schola Orpheonica» y l'agrupació «La Dança».

Varen ballar-se'l «Bon jorn», el «Ball cerdà» y la «Dança de les Roses», instrumentats expressament pera la festa per en Josep Serra, de Perelada, y la «Dança d'Espunyola», pel mestre D. Modest Serra y Gonzalez.

Els orfeons varen cantar un escullit repertori de cançons populars y les cobles varen tocar diferents sardanes dels mestres D. Modest Serra y Gonzalez, Soler, Lopez Franch, Pep Ventura y Manén.

CURS DE FOLK-LORE

D. Rossend Serra y Pagès ha continuat el curs de Folk-lore, ocupant-se dels següents assumptes:

Conferencia XXI. — 14 de Març. — *Paremiologia*. I. — Concepte y importancia. — El proverbi, generador de la corrandia y d'altres especies. — El refraner es l'obra de tothom.

Historia: vestigis romans; dístics de Cató; triades gales; literatura provençal; record de civilisacions posteriors.

Conferencia XXII. — 28 de Març. — *Paremiologia*. II. — Refrà, adagi y

proverbi. Màxima, axioma, aforisme y principi. Frase proverbial, dita tòpica y localisme proverbial. — Estructura: I. Forma rimada. II. Premisa y complement. — Anti-refrà y equirefrà. — Variants. — Classificació. — Orígens.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Programa de les lliçons explicades durant el mes per D. Pelegrí Casades y Gramatxes.

Conversa LXXXII (dia 2 de Març). — Primera de les Balears. — Primeres immigracions en les illes *Pythiusas*. — Els Fenicis. — Persistència de la civilització púnica. — Sa influència en els indígenes. — Els Celtes. — Els Grecs. — L'immigració íbera provingué de les Balears? — Els Cananeus. — Els Cartaginesos. — Opinió dels autors referents als pobles que habitaren les Balears. — Estacions arqueològiques.

Conversa LXXXIII (dia 9). — Segona de les Balears. — Població autòctona. — Monuments megalítics. — *Talaiots* de Mallorca y Menorca. — *Naves* y *Taules* menorquines. — Circuits murallats. — Coves artificials.

Conversa LXXXIV (dia 16). — Tercera de les Balears, tractant de les antiguitats cartagineses últimament descobertes a Ibiça y Formentera.

Conversa LXXXV (dia 23). — Primera de les Hispànies ante-romanes, tractant de les *races primitives*.

Conversa LXXXVI (dia 30). — Segona de les Hispànies abans-romanes, ocupant-se de les immigracions dels Ibers y dels Fenicis. — Origen y procedència d'aquestes races.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.